

بسم الله الرحمن الرحيم

دارالفنون

www.ketab.ir

دفتر پژوهشهای فرهنگی

تکمیل همایون، ناصر، ۱۳۱۵ -

دارالفنون / ناصر تکمیل همایون - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۷.

۶۳ ص: مصور - (تهران پژوهی؛ ۱۴)

ISBN: 978-964-379-425-5

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

۱. دارالفنون. الف. دفتر پژوهشهای فرهنگی. ب. عنوان.

۹۵۵/۰۷۴۵۰۷۱

DSR ۱۳۸۶/ت ۸۵۲ ۱۳۹۷

۵۰۸۹۲۰۵

کتابخانه ملی ایران

ISBN: 978-964-379-425-5

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۹-۴۲۵-۵

• دارالفنون

• دکتر ناصر تکمیل همایون

• Dârolfonun

• Nâser Takmil Homâyun (Fih D.)

• ویرستار: بیترا طاهری لطفی

• عکس روی جلد: رعنا جواد طراح جلد و صفحه آرا: فریده داورزنی

• شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • چاپ اول: ۱۳۹۷

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، کوچه بهری قصرالدشتی،

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

شماره ۵ کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳

تلفن: ۸۸۱۲۱۳۶۴

تلفن های فروش: ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷، ۸۸۸۴۹۴۶۱

پست الکترونیک: lahze1386@gmail.com فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

• پخش مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵.

تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲، ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷ دورنگار: ۶۶۴۵۰۱۴۶

یادداشت

این روزها بحث از هویت شهرها فراوان شنیده می‌شود. شهروندان در هر نقطه‌ای از زمین، در پی کشف و شناخت هویت خود و مکان و زمانی هستند که در آن زندگی می‌کنند. اهل یک شهر یا کشور بودن، یعنی خود را متصل و متعلق به تاریخ و مکان و فضای آن شهر و کشور دانستن و آن را بخشی از خود به شمار آوردن. تلاش هر فرد برای شناخت هویت خود، از سویی نسبت او را با دیگری مشخص می‌دارد و از دیگر سو او را وادار به شناختی عمومی از جهان پیرامونش، تاریخش، خاطراتش، موارثش، احساساتش، ارزش‌ها، مفاهیم، بزرگان و مشاهیر و خصوصیات جمعی محیط زیستش می‌سازد. «هویت» مرتبط با شهر، شهروندان یک شهر را از سایر شهروندان متمایز کرده و حس مسئولیت «شهروندی» برای «ساکنان» اجاره‌ای استانه تمیز میان «ساکن» یک شهر با «شهروند» یک شهر را ترسیم می‌کند.

اما شهرها را در این عصر، بدون مشارکت آگاهانه شهروندان نمی‌توان اداره کرد و اصولاً توسعه در هیچ عرصه‌ای را بدون مشارکت مردم هر شهر نمی‌توان رقم زد. بدیهی است که امر مشارکت مردم تحقق بی‌پذیرد مگر زمانی که حس تعلقی عمیق نسبت به مکانی که در آن زندگی می‌کنند، داشته باشند. اما حس تعلقی نسبت به مکان زندگی، زمانی می‌تواند ایجاد شود که نسبت به شخصیت و هویت آن مکان شناختی کافی نزد شهروندان به وجود آمده باشد. به عبارت دیگر، بدون شناخت کامل ابعاد مختلف یک شهر، نمی‌توان انتظار وقوع مشارکت آگاهانه و مسئولانه شهروندان را در اداره شهر

داشت. شناختی که در ابعاد کالبدی و ذهنی از محیط‌های طبیعی، مصنوع و انسانی هر شهر به دست می‌آید. محیط‌های طبیعی هر شهر، چون کوه‌ها، رودها، تپه‌ها، دشت‌ها، مناظر طبیعی و غیره و محیط‌های مصنوع چون ابنیه، مجموعه‌های شهری، محله‌ها، خیابان‌ها، پیاده‌راه‌ها، میدان‌ها، پل‌ها، بناهای اداری، آموزشی، نظامی و مانند آن و محیط‌های انسانی همراه با تنوع زبانی، دینی، مذهبی، نژادی، قومی، عقاید و آداب و رسوم، پاره فرهنگ‌ها، آیین‌ها، مراسم، دیدادهای ملی و مذهبی و غیره هستند. مجموعه این محیط‌ها، محتوی هویت یک شهر را تعیین و توضیح می‌دهد و تفاوت هویتی میان شهرهای مختلف و نیز شهروندان آنها را رقم می‌زند.

اما کلان‌شهر تهران که در تمامی وجوه خود موضوع مجموعه «تهران‌پژوهی» است، همان‌گونه که در کالبد و بافت، بنا به بنا و محله به محله متفاوت و متنوع شده، در ترکیب جمعیتی، پاره فرهنگ‌های موجود در جامعه نیز متنوع و متکثر شده است.

مجموعه کتاب‌هایی که ذیل عنوان تهران‌پژوهی منتشر می‌شود، تهران را با تاریخ دیروز و امروز و از مناظر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی مورد مطالعه قرار می‌دهد تا این مجموعه و گستره شناخت آن، دستمایه‌ای باشد برای آنهایی که به بهبود کیفیت مادی و معنوی زندگی نسل امروز در این شهر می‌اندیشند و نیز برای شهروندانی که در کار ساختن آینده این شهر هستند و دل‌نگران به آن فکر می‌کنند!

دفتر پژوهش و فرهنگی

۹	پیش‌سخن
۱۱	فصل یکم. امیرکبیر - صدراعظم ایران
۱۱	درآمد
۱۱	۱. خاستگاه خانوادگی (مقدمات برآمدن)
۱۱	الف. موقعیت خانوادگی
۱۳	ب. مأموریت به روسیه
۱۳	ج. مأموریت به عثمانی
۱۳	۲. بروز شایستگی و توانایی و رسیدن به صارت
۱۵	۳. اصلاحات فرهنگی
۱۶	۴. اندیشه دارالفنون
۱۶	الف. حراست از استقلال ایران در گزینش استادان و معلمان خارجی
۱۷	ب. حفظ دیانت و اخلاق و فرهنگ ایرانی
۱۹	فصل دوم. کالبد و فضای مدرسه
۱۹	درآمد
۱۹	۱. نقشه نخستین دارالفنون
۲۴	۲. بازسازی بنا و دگرگونی‌ها
۲۶	۳. ورودی خیابان ناصرخسرو و تزئینات داخلی حیاط

۴. موقعیت کنونی ساختمان دارالفنون

۳۳

فصل سوم. نهاد آموزش‌های جدید

۳۳

درآمد

۳۴

۱. برنامه آموزشی

۳۶

۲. معلمان و مدرسان

۴۱

۳. دانش‌جویان

۴۵

۴. آخرین فارغ‌التحصیل و متن گواهی‌نامه وی

۴۷

۵. امتحانات و برآیندهای جانبی

۵۱

فصل چهارم. مدیریت مدرسه

۵۱

درآمد

۵۲

۱. امور اجرایی

۵۲

الف. پایگیری نهاد اجرایی

۵۴

ب. بودجه و مسائل مالی

۵۶

۲. بازماندگی رشد دارالفنون

۵۹

سخن پایانی

۶۳

منابع و مآخذ

پیش‌سخن

تأسیس مدرسه دارالفنون، یکی از پدیده‌های فرهنگی چشمگیر در تاریخ معاصر ایران است. این امر تاریخی در پی شرایط خاصی به ظهور رسید که شناخت آن ضروری به نظر می‌رسد. نظام سنتی آموزش و پرورش ایران در رده‌های گوناگون اجتماعی تا پایان قرن نوزدهم کارایی خود را حفظ کرده بود و متعلمان از روزگار کوچکی آموزش در مکتبخانه‌ها تا دوران جوانی تعلّم در مدرسه، از این نظام تاریخی برخوردار می‌شدند.

از اوایل قرن نوزدهم میلادی و زمان پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار که هم‌زمان با امپراتوری ناپلئون بناپارت در فرانسه بود، توجه دنیای غرب به سوی مشرق‌زمین بیش‌تر جلب شد و کارگزاران سلسله قاجاریه نیز در پی آن روابطی را که ایران از زمان صفویه با مغرب‌زمین برقرار کرده بود، گسترش دادند.

در دوره پادشاهی فتحعلی‌شاه، جنگ‌های ایران و روس رخ داد که با شکست ایرانیان و از دست دادن بخش‌های زیادی از ایران‌زمین همراه بود. آن شکست دردناک و فزون‌بر آن پیدایش نوعی «احساس همبستگی ملی» در جامعه باعث شد که دولت‌مردان دلسوز و فرهیختگان آن روز همانند عباس میرزا نایب‌السلطنه و میرزا عیسی قائم‌مقام فراهانی در پی علت اصلی شکست ایرانیان باشند که همانا بی‌خبری از دانش‌ها و فنون آن روزگار بود. نخستین اقدام آنان از سال ۱۲۳۱ قمری (۱۸۱۶ م.) بدین‌سو، اعزام دانشجو برای

دانش‌اندوزی به اروپا، به‌ویژه کشور فرانسه و انگلیس بود؛ اما آن‌سان که انتظار می‌رفت این امر سودمندی فرهنگی زیاد به بار نیاورد و مدیران جامعه را بر آن داشت تا نهادهایی را پدید آورند که بتوانند مبدع و مولّد نظام آموزش ملی در جامعه باشند که برجسته‌ترین سیاستمداری که به این امر عنایت ورزید، میرزا تقی‌خان امیرکبیر بود. به همین دلیل شناخت آن مرد بزرگ تاریخ ایران، علت و چگونگی تأسیس نخستین مدرسه عالی جدید را روشن می‌کند.

دوامه از فضای مدرسه و دگرگونی‌های آن، وظایف آموزشی و کارکردهای نهاد مزبور و نظام اداری مدرسه (معلمان، مدرّسان و دانشجویان) و استمرار نهانی آن سخن به میان خواهد آمد و واپسین تحرکات علمی و آموزشی آن، که در پیش به محک شناخت نزدیک خواهد شد.